

นมัสการพุทธสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล พุทธคยา สารนาถ กุสินารา ลุมพินี

โดย พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ธรรมธโช, ป.ธ.๙)^๑

...ศุกรอาสน์ ทั้ง ๔ นี้แล เป็นทัศนียสถาน เป็นสังเวชนียสถาน
ของกัลบุตรผู้มีศรัทธา ... ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธา
จักเดินทางมาโดยระลึกว่า พระตถาคต ประสูติ ณ ที่นี้ ... ตรัสรู้ ...
ยังอนุตรธรรมจักรให้เป็นไป ... เสด็จปรินิพพาน ณ ที่นี้ ... ชน
เหล่าหนึ่งเหล่าใดก็ตาม ผู้เที่ยวจาริกไปยังเจดีย์ มีจิตเลื่อมใสแล้ว
... จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ฯ

กรุงเทพฯ - พุทธคยา (ประเทศอินเดีย)

วันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

ผู้ร่วมจาริกแสวงบุญตามรอยพระบาทสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ออกเดินทาง
จากประเทศไทยสู่เมืองคยา ประเทศอินเดีย โดยเที่ยวบินพิเศษเหมาลำที่ที่จี ๘๘๒๐
โบอิ้ง ๗๓๗-๔๐๐ ชื่อเสียงเรียงนามของเขามีชื่อเพาะพริ้งว่านางสาวนครชัยศรี
บริษัทการบินไทยจำกัด จดทะเบียนแสดงลิขสิทธิ์เป็นเจ้าของเธอ เมื่อเวลา ๐๘.๐๐ น.
หลังจากฉันเข้าบนเครื่องบินที่เหาะเหินเดินเวหาเสร็จเรียบร้อย ในขณะที่อยู่สูงจาก

^๑ ชนะ ธรรมธโช ป.ธ.๙ (ขณะเป็นสามเณร) Adv.Cert. in IT, พธ.บ. (รุ่นที่ ๒๘), M.A. ผู้ช่วยอธิการบดี
ฝ่ายกิจการต่างประเทศ ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรนานาชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
และผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดราชบูรณะ กรุงเทพมหานคร

พื้นดิน ๘,๖๕๐ เมตร หรือ ๒๘,๕๐๐ ฟุต พระราชปริยัติสุธี วัดป่าเลไลยก์
รองเจ้าคณะจังหวัดสุพรรณบุรี หัวหน้าคณะได้พาคณะธรรมจาริกสวดมนต์ไหว้พระ
เจริญจิตภาวนา ต่อมาก็พบตนเองว่า เห็นฟ้าเข้าสู่่านฟ้าภารตประเทศ แดนดินถิ่น
เกิดชมพูทวีป ใช้เวลาบิน ๒ ชั่วโมง ๕๐ นาที เครื่องบินร่อนแตะพื้นแผ่นดินถิ่น
ไม่ว่า ที่เรียกหรือหาด้วยภาษาสมัครว่า ชมพูทวีป ณ สนามบินนานาชาติคยา
ประเทศอินเดีย ดินแดนซึ่งมีชื่อว่าเมืองเทวดา ดินแดนสรวงสวรรค์ชั้นเทพ ผู้โช
วดีดี เมืองเทวดาเดินดิน สู่ที่จะพรรณนาเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดาหมดสิ้นครบถ้วน
กระบวนความ

๑ ภาพแผนที่

๒ สวดมนต์บนเครื่อง

เวลาท้องถิ่นอินเดียช้ากว่าไทย ๑.๓๐ นาทีพอดี

นับชีวิตผู้ร่วมจาริกแสวงบุญได้ ๘๖ ชีวิต หากรวมกับต้นและเจ้าหน้าที่
การบินทั้งหมดก็รวม ๙๓ ชีวิต เป็นพระสงฆ์ ๓ รูป พระราชปริยัติสุธี วัดป่าเลไลยก์
จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นหัวหน้าคณะ พระศรีธวัชเมธี วัดราชบูรณะ ผู้ปฏิบัติหน้าที่
ฝ่ายติดต่อประสานงานทั่วไป และพระครูคัมภีร์ปัญญาวิกรม (พระมหาอำพร้า)
วัดอรุณราชวราราม ร่วมเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจ ตามคำนิมนต์ของกระทรวง
วัฒนธรรมและบริษัทการบินไทย พร้อมด้วยคณะสาธุชนชาวพุทธ ที่ประสงค์เดินทาง
ไปนมัสการสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล กำหนดการเดินทางรวม ๖ วัน

อุรุเวลาเสนานิคม

ตอนเครื่องบินเข้าสู่่านฟ้าประเทศพม่า เหลือบตาลลงไปข้างล่างผ่านช่องหน้าต่าง มองออกไปไกลโพ้นลิบลิบ เห็นคาบมหาสมุทรอินเดียชายฝั่งด้านทิศตะวันตก ด้านติดกับทะเลอันดามัน นางพ้านครชัยศรีบินนำพาคณะเราข้ามอ่าวเบงกอลและพื้นแผ่นดินใหญ่ลึกเข้าไป จนถึงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ เมืองพระเจ้า ร้อยแปดพันพระองค์ วัดอุประสงคีในการไปเพื่อกราบมนัสการองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ สังเวชนียสถานทั้ง ๔ ตำบล เป็นการก้าวเท้าติดตามรอยพระบาทพระศาสดา ย้อนเวลาหาอดีตไกลโพ้นครั้งพุทธกาล สำนวณดูอินเดียสภาพปัจจุบันอีกครั้งหนึ่ง

เหลือบมองไปข้างล่างอีกที ขณะเครื่องจะร่อนลง มองเห็นแม่น้ำเนรัญชรา และแม่น้ำโมหะนี แม่น้ำ ๒ สายสำคัญ เหือดแห้งสนิท ไม่เห็นน้ำสักหยด เหลือไว้แต่คราบรอยแห่งที่ประวัติศาสตร์เป็นสักขีพยานวัดอุ ทำให้มองเห็นกฎอนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน เกิด แก่ เจ็บ ตาย วัฏสงสารหมุนเวียนเปลี่ยนไปไม่สิ้นสุด ไอ้ชีวิตจะกลับเกิดสักกี่ชาติหนอ จะเข้าถึงนิพพานดับสนิทโดยไม่ต้องหมุนเวียนมาเกิดใหม่...

หากลองนึกย้อนหลังไปไกลครั้งพุทธกาล อาณาบริเวณแถบนี้เคยเป็นที่ตั้งชุมชนใหญ่ มีตึกกว้าง บ้านช่องเศรษฐี เสนาบดีและคหบดีตั้งอยู่หนาแน่น มีความเพียบพร้อมอุดมสมบูรณ์มั่งคั่ง เรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่าอุรุเวลาเสนานิคม เป็นแหล่งภิกษาจารย์ของเหล่านักบวชจำนวนหลายร้อยหลายพันชีวิต ที่เดินทางออกแสวงหาโมกขธรรม แต่มาบัดนี้ อนิจจา! อุรุเวลาแห่งรัฐพิหาร กลัปกลายเป็นดินแดนยากจน ชนแค้นแสนสาหัส ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ด้วยความยากจนข้นแค้นขัดสน ภาคเกษตรถึงจะอุดมสมบูรณ์ให้เห็นได้บ้าง แต่ระบบการเมืองการปกครองบีบบังคับกดขี่ประชาชนไว้ไม่ให้ลืมตาอ้าปาก สมกับเกียรติยศที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ผู้มีใจสูง ใจประเสริฐล้ำเลิศ เพราะบางคนในรัฐพิหารนี้แทบจะยึดอาชีพขอทานเป็นเครื่องทำมาหาเลี้ยงชีพ จาก

คำเล่าปากต่อปากบอกว่า ขอทานเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้กับบางครอบครัวไปอย่างน่าอดสูใจ น่าละอายใจนักในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

๓ ภาพสนามบิน

เครื่องบินจอดลงเทียบท่า ณ สนามบินนานาชาติคยา ที่เพิ่งเปิดให้บริการเมื่อประมาณเดือนมีนาคม ๒๕๔๘ นับเป็นสนามบินพาณิชย์ใหม่ รูปตัวอาคารสนามบินมีรูปลักษณะวัฒนธรรมแบบจีนผสมทิเบต รัฐบาลอินเดียยังไม่ประกาศเปิดใช้อย่างเป็นทางการ ฉะนั้น คณะเราต้องอาศัยตัวอาคารเก่าๆ ด้านข้างอาคารใหม่ ใช้บริการผ่านกองตรวจคนเข้าเมืองเข้าไปก่อน

หลังจากผ่านกองตรวจคนเข้าเมือง ใช้เวลาเดินทางออกจากสนามบินคยาเข้าสู่ตัวเมืองระยะทางประมาณ ๑๐ กิโลเมตร รถวิ่งเพียง ๑๕ นาทีก็ถึงจุดหมาย ในระหว่างทางสังเกตเห็นอาคารบ้านเรือนทั่วไป ไกด์ชี้ให้ดูอาคารเรียนมหาวิทยาลัยมคธที่ตั้งอยู่กลางท้องทุ่งนา คณะเรามุ่งหน้าต่อไปยังเส้นทางสู่พระมหาเจดีย์พุทธคยาแล้วเข้าพัก ณ รอยัลเรสลิเดนซี ที่ตั้งอยู่ห่างจากบริเวณพุทธเจดีย์เพียง ๕ กิโลเมตร จากหลักภูมิศาสตร์ทำให้ทราบว่า พุทธคยาเป็นตำบลนอกเมือง อยู่ทางตอนใต้ของตัวเมืองคยาลงไป

เวลา ๑๑.๐๐ น. ได้เวลาฉันเพล เสร็จสรรพกลับเข้าสู่ที่พัก สรงน้ำ เติริยมตัว ไปกราบนมัสการพระพุทธเจ้าที่สังเวชนียสถานแห่งที่ ๑ พุทธคยา พระแท่นวัชรอาสน์ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พุทธสถานดินแดนตรัสรู้อันอุดมสมบูรณ์โพธิญาณของพระพุทธเจ้า ถือว่าเป็นการไปรายงานตัวเมื่อเดินทางไปถึงใหม่ คณะยังมีกำหนดการไปถ้ำเขาดงคสิริ สถานที่บำเพ็ญทุกกรกิริยาของพระพุทธเจ้าในวันนี้อีกด้วย

ณ จุดที่พัก ทอดสายตามองออกไป มองเห็นยอดพระเจดีย์พุทธคยา ที่รำคาญตาหน่อยหนึ่งคือภาพที่มองเห็นที่นักร้านระเกะระกะรอบองค์พระเจดีย์ ปงบอกให้รู้ว่า กำลังบูรณปฏิสังขรณ์ นึกทอดถอนใจว่า เมื่อคราวเดินทางมา ๖ เดือนที่แล้ว ก็พบเห็นอยู่ในสภาพเช่นนี้ อย่างไรก็ตามก็เป็นอย่างนั้น

คณะเราเข้าเยี่ยมชมบริเวณพระมหาเจดีย์ตรัสรู้พุทธคยา โชคดีที่คณะได้ พระไทยเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ท่านได้ให้คำแนะนำเบื้องต้นว่า การจะชนะขอทานแขกนั้น ให้ใช้อุเบกขาธรรม เข้าไปฟังด้วยจิตใจที่กอปรไปด้วยปัญญา ห้อยคอหลวงพ่อกุญแจ “เฉย” ไว้ให้ดี ยิ่งเฉยมาก ก็ยิ่งดีมากขึ้นเฉยและใช้คาถา “ต้องไม่” ๓ ประการ ท่านแนะนำขอให้นำออกมาใช้กับแขกขอทานอินเดีย รับรองว่าได้ผลชะงัดนักแล

๑. ต้องไม่มองหน้า
๒. ต้องไม่สบตา
๓. ต้องไม่ยอมเจรจาด้วย

สอนให้ทำที่เป็นใจแข็งไว้ ใช้ปัญญาให้มาก หากใช้เมตตากรุณาอย่างเดียว รับรองว่า “ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักของผู้รับ” แต่จะเอาตัวรอดได้เพียงตัวคนเดียว ผู้อยู่เบื้องหลังซิ ต้องได้รับความทนทุกข์ยากเข็ญ ทนการเข้าซื้อของแขกขอทาน เพราะถ้าให้ทานไม่ถูกกาลเทศะ ไม่ใช่ปัญญาไตร่ตรองให้ดี ท่านบอกว่าเพื่อนของเราเองนั่นแหละ ที่ต้องได้รับความเดือดร้อนรำคาญใจในเวลาต่อมา

มักคุเทศก์ก็อธิบายอุเบกขาธรรมว่า “เข้าไปเพ่งแล้วเฉยไว้” แต่ใจของเราไหลลัดไปถึงตัวหลักธรรมแท้ อุเบกขาที่หมายถึงความยุติธรรม ไม่เอนเอียงเข้าข้างใดข้างหนึ่ง ซื่อตรงต่อหลักยุติธรรม ไม่มีอคติเข้ามาเจือปน ดังตราซึ่งกระทรวงยุติธรรม ผิดเป็นผิด ถูกเป็นถูก เป็นมาตราซึ่งวัดสังคมให้รู้ว่า “**ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว**”

พระเจดีย์มหาโพธิ์

ประวัติเจดีย์มหาโพธิ์ฉบับสังเขป มีใจความว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตร-
สัมมาสัมโพธิญาณสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ พุทธสถานแห่งนี้ เมื่อ
๒,๕๐๐ ปีที่แล้ว ต่อมาพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงสร้างพระแท่นวัชรอาสน์ (พระแท่น
นั่งเพชร บัลลังก์ตรัสรู้) ซึ่งทำจากแผ่นหินทรายขัด รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นพุทธานุสรณ์
เป็นเครื่องหมายบอกให้ทราบว่าเป็นพระแท่นประทับนั่ง เป็นบัลลังก์ตรัสรู้ ของ
องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงมีหัวใจแข็งแกร่งดังเหล็กเพชร **เพราะพระองค์
จะไม่ยอมมลุกออกจากบัลลังก์อย่างเด็ดขาด ถ้าแม้มิได้ตรัสรู้ ถึงเนื้อ หนัง กระดูก
จะเหือดแห้งไปก็ตามที** ภายหลังตรัสรู้แล้ว พระองค์ยังได้ทรงประทับนั่งเข้าสมาธิ
เสวยวิมุตติสุขในสัปดาห์ที่ ๑ เป็นเวลาอีก ๗ วัน ณ ที่บัลลังก์เพชรจุดนี้

๔ ภาพพระแท่น

๕ พุทธคยา

พระแท่นวัชรอาสน์มีความยาว ๗ ฟุต ๑๐ นิ้วครึ่ง กว้าง ๔ ฟุต ๗ นิ้วครึ่ง
และส่วนหนา ๖ นิ้วครึ่ง แกะสลักเป็นรูปแหวนเพชร ประกอบไปด้วยรูปดอกบัว รูป
พญาหงส์ และรูปดอกมณฑารพ ประดิษฐานตั้งแท่นอยู่ระหว่างต้นพระศรีมหาโพธิ์
กับองค์พระเจดีย์พุทธคยา

ย่อมเป็นที่ทราบและอนุโมทนากันทั่วไปว่า ณ กาลปัจจุบันนี้ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๕ เป็นต้นมา องค์การสหประชาชาติ ได้ประกาศยกย่องให้เจดีย์พุทธคยา เป็นแหล่ง **มรดกโลก (world heritage)** เป็นสมบัติล้ำค่ามิใช่ของชาวพุทธเท่านั้น แต่สำหรับคนทั่วทั้งโลกทีเดียว ฉะนั้น จึงมีการประกาศไม่ให้มีสิ่งก่อสร้างระเกะระกะ เพราะทำให้ขาดความสวยงาม เรียกว่ามีการปรับภูมิทัศน์ในรอบบริเวณนี้

เมื่อเดินทางเข้าสู่บริเวณ ตรงปากทางประตูพระเจดีย์มหาโพธิ์ มีป้ายประกาศสำหรับผู้มีกล้องถ่ายรูป ให้จ่ายค่าธรรมเนียม ถือว่าเป็นการบำรุงสถานที่ในราคา ๒๐ รูปี มีบัตรแจกอนุญาตให้ถ่ายรูปได้ตลอดทั้งวัน

ขณะเดินผ่านประตูเข้าไป เดินลงไปชั้นล่างอีกที ตรงเข้าไปกราบไหว้พระพุทธรูปปางขัดสมาธิหรือที่เรียกกันว่าปางมารวิชัยภายในพระเจดีย์มหาโพธิ์ก่อนเป็นอันดับแรก ในประวัติบันทึกไว้ว่า เป็นพระพุทธรูปสร้างในสมัยปาละประมาณ ๑,๕๐๐ ปีแล้ว พระเจ้าศะศางกา กษัตริย์ฮินดูแห่งแคว้นเบงกอล ได้เคยกรีฑายกกองทัพมาบุกลงสถานที่แห่งนี้ และสั่งให้ทุบทำลายต้นพระศรีมหาโพธิ์และพระพุทธรูปมาองค์นี้ทิ้ง แต่ปรากฏว่าเสนาบดีผู้รับคำสั่ง ขอเวลาทำงาน ๗ วันในการทำลาย พอมองเห็นพระพักตร์พระพุทธรูปแล้วกลับใจทุบทำลายไม่ลง ด้วยอานุภาพเพียงแค่มองเห็นพระพักตร์แสดงให้เห็นถึงพระเมตตาอนุภาพของพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์องค์นี้ยิ่งนัก เป็นเหตุให้เสนาบดีสั่งให้เอาปูนฉาบทาปิดบังไว้ แล้วกลับไปรายงานเท็จว่า ได้ปฏิบัติการทำลายแล้วตามพระบัญชา พระราชาทรงทราบถึงโศกเศร้าที่ได้ทำลายต้นโพธิ์และพระพุทธรูป อันถือเป็นกล่องดวงใจของชาวพุทธได้สำเร็จ

เตชบุณย์ของเราชาวพุทธ เป็นเหตุให้เสนาบดี มีจิตคิดเกรงกลัวบาปกรรม ทำให้พระพุทธรูปหลงเหลือรอดหุรอดตาของอริราชศัตรูมาได้ พวกเราจึงได้ยลโฉมและกราบไหว้นมัสการด้วยใจที่น้อมศรัทธายิ่งขึ้นไป หลักฐานยังบันทึกต่อไปว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้นถูกโค่นทำลายเรียบวูหหมด ต่อมากษัตริย์ในวงศ์เมาริยะ พระนามว่าปุรณะวรมัน ได้ดำเนินการปลูกต้นโพธิ์ขึ้นมาใหม่แทน

ยังมีเรื่องเล่าเสริมอีกว่า พระเจ้าศางกา กษัตริย์โจทมิพหีนชาติโหนด พระองค์นั้น หลังจากเสด็จกลับไปยังแคว้นเบงกอลแล้ว เกิดมีพระอาการคันตามเนื้อตามตัวมาก แล้วด่วนเสด็จสวรรคตไปด้วยความทุกข์ทรมานยิ่ง เพราะบาปกรรมที่ก่อสร้างไว้ในกาลสั่งทำลายพุทธสถานศักดิ์สิทธิ์ *ใครทำดีก็ได้ดี ส่วนผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับชั่ว* เสียงลือเสียงเล่าอ้างนี้ยิ่งเป็นแรงบันดาลใจ สร้างศรัทธาความเชื่อถือนิ่งขึ้น ว่าเป็นเพราะอิทธิฤทธิ์ของพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์องค์นี้เป็นแน่แท้ เป็นเหตุให้ทั้งชาวพุทธและไม่ใช่พุทธ ไม่ว่ามุสลิม ฮินดู ต่างก็เข้ามากราบไหว้บูชาสักการะอย่างสนิทใจ ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาอย่างแรงกล้า

คนไทยตั้งขนานนามพระพุทธรูปองค์ประธานอย่างสวยงามว่า “**พระพุทธเมตตา**” เป็นชื่อที่ตั้งเรียกกันมา เพื่อให้พระองค์มีพระนามเรียกสำหรับชาวไทยเท่านั้น หากเป็นพระนามสากลเรียกตามหลักฐานประวัติศาสตร์ไม่ หากถามแซกว่า พระพุทธเมตตา อยู่ที่ไหน คงไม่มีใครรู้หรอก

เดินเวียนประทักษิณด้วยใจสงบ พร้อมกับยลบริเวณรอบ ๆ พระมหาเจดีย์ศรีมหาโพธิ์ พบเห็นพระพุทธรูปมากมายองค์ ตั้งเรียงรายประดิษฐานประดับไว้ตามช่องซุ้มจรณะต่าง ๆ ทรวดทรงสวยงามดีนัก ยิ่งมองเท่าไรก็ยิ่งเกิดศรัทธาเลื่อมใส เอิบอิ่มเปรมปรีดิ์เข้าไปถึงจิตถึงใจทุกที อาทิ เมื่อเดินอ้อมไปทางเข้าด้านขวามือของประตูทางเข้าพระมหาเจดีย์ถัดมาเพียงนิดหนึ่ง มีพระพุทธรูปชื่อ *พระวัชรปาณี* ชาวทิเบตนิยมกราบไหว้พระวัชรปาณีด้วยความเคารพศรัทธามากเป็นพิเศษ พระพุทธรูปปางนี้มีทรวดทรงงดงามจริงแท้ เห็นแล้วต้องตกตลึงในความงดงาม

๖ ซ่อมเจดีย์

๗ เจดีย์เสร็จ

เกียรติยศที่ต้องแบกไว้ (Onerous Honour)

บทความชิ้นนี้ เคยจัดตีพิมพ์ครั้งแรก ในวารสารพุทธจักร ปีที่ ๕๗ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๖ ท่านอาจารย์กรุณา กุศลาสัย ได้คัดลอกมาจากหนังสืออินเดียนเดย์ ภาษาอังกฤษ ฉบับเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๕ ส่งมาให้เพื่อลงพิมพ์เป็นธรรมทานในนิตยสารพุทธจักร ข้าพเจ้าได้รับเกียรติให้เป็นผู้แปลและเรียบเรียง ขออนุญาตนำมาลง ดังต่อไปนี้

เกียรติยศที่ต้องแบกไว้

Onerous Honour

ฟาร์ซานด์ อหะเมด เขียน

พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ป.ธ. ๙, พธ.บ., M.A.)

แปล-เรียบเรียง จากนิตยสาร **อินเดียนเดย์** (INDIA TODAY)

ฉบับวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๕

การตัดสินใจขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ที่ประกาศให้พระเจดีย์มหาโพธิ์ ซึ่งมีอายุ ๑,๔๐๐ ปี เป็นแหล่งมรดกโลก ได้สร้างความสับสนอลหม่านขึ้นทันทีที่พุทธคยา

ชาวพุทธทั้งหลายเชื่อว่า ทุกชีวิตมีการเวียนว่ายตายเกิดหลาย ๆ ครั้งในสังสารวัฏ จนกว่าจะรู้แจ้งสัจธรรมและบรรลुพระนิพพานในที่สุด เมื่อประมาณ ๒,๖๐๐ ปีมาแล้ว (๔๕ ปีก่อน พ.ศ.) เจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทเจ้า ณ พุทธคยา จึงได้มีการก่อสร้างพระมหาเจดีย์สูง ๑๘๐ ฟุตไว้ ณ ที่นั้น เมื่อประมาณ ๑,๔๐๐ ปีมาแล้ว แล้วเรียกพระมหาเจดีย์นั้นว่า **พระเจดีย์มหาโพธิ์**

วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๔๕ นับเป็นวันสำคัญยิ่งอีกวันหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นแก่วงจรชีวิตของชาวพุทธคยา เมื่อองค์การยูเนสโก ประกาศให้พระเจดีย์มหาโพธิ์ เป็นแหล่งมรดกโลก ตามคำประกาศนั้น องค์การยูเนสโกได้ยกย่องให้พระเจดีย์มหาโพธิ์ เป็นหนึ่งในบรรดาสถานที่สำคัญทางวัฒนธรรม ทางธรรมชาติ และผสมผสานกันด้านค่านิยมสากลที่โดดเด่น ซึ่งมีอยู่ทั่วโลกจำนวน ๗๓๐ แห่ง

หลังจากองค์การยูเนสโกประกาศข่าวการตัดสินใจที่กรุงบูดาเปสต์ ประเทศฮังการี ไม่นาน นาย ฮ.จ. ลีโรฮิ ผู้ว่าราชการจังหวัดมณฑล และนายพริเชค เมห์โรตระ ผู้พิพากษาอำเภอก และประธานคณะกรรมการดูแลวิหารพุทธคยา (บี.ที.เอ็ม.ซี.) ก็ได้ประกาศแผนงานใหญ่ (mega plan) ในการอนุรักษ์พุทธสถาน พร้อมกับพัฒนาสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ พุทธสถาน กระทรวงการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมก็ตัดสินใจส่งคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ไปศึกษาพุทธสถานและวางแผนงานต่าง ๆ นายลีโรฮิกกล่าวว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างจะมีรูปร่างหน้าตาอย่างมนุษย์ ที่นี่จะเป็นสถานที่สวยงามมากที่สุดและเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ชวนท่องเที่ยวยิ่งขึ้น โดยจะไม่ทำให้ใครเลยสักคนเดียวต้องเดือดร้อน”

ถึงกระนั้น ก็ยังมีหมอกควันแห่งความมืดมนและความสับสน ปกคลุมไปถึงพุทธศาสนิกชนทั่วโลก เหตุผลก็คือ สิ่งก่อสร้างเกือบทั้งหมดที่มีกระจายอยู่ทั่วเขต พื้นที่รวมทั้งวัดวาอารามที่สวยงามหลากหลาย ซึ่งเป็นตัวแทนจากประเทศต่าง ๆ ในย่านทวีปเอเชีย จะต้องถูกรื้อถอนหรือโยกย้ายออกไปตั้งที่อื่น เพื่อสร้างเขตกันชนโดยรอบพระเจดีย์ในบริเวณรัศมี ๑ กิโลเมตร

หากไม่สามารถทำเช่นนั้นได้แล้ว องค์การยูเนสโกก็ต้องประกาศถอนสถานภาพที่ทุกคนปรารถนา แต่ไม่มีใครเลย ไม่ว่าจะคนท้องถิ่นหรือผู้ที่บริหารวัดต่าง ๆ จะมีความพร้อมในการรับเงื่อนไขข้อนี้ นายประทีป กุมาร อดีตสมาชิกกระบวนการนักศึกษาหนุ่ม (ฉัตระ ยูวสังฆวรรษ วาหิณี) ซึ่งก่อตั้งโดยนายชัยประกาศ นารายณ์ กล่าวว่า “ถ้าสถานที่นี้ต้องถูกเพิกถอนออกจากบัญชีแหล่งมรดกโลก ก็ต้องยอมให้เป็นไป พระเจดีย์มหาโพธิ์จะไม่สูญเสียความสำคัญลงไป หากปราศจากป้ายชื่อเช่นนั้น เราต้องการจะพัฒนา แต่พุทธคยาจะไม่กลายเป็นนครวัดกัน ซึ่งมีแต่เพียงตัวศาสนา แต่ปราศจากกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ”

พระมงคลสุภาะ ผู้ดูแลวัดญี่ปุ่นชื่อโดโจโกโย และกรรมการของบี.ที.เอ็ม.ซี. ยอมรับว่า มีความหวาดกลัวอยู่ทุกหนทุกแห่ง จึงต้องการให้เจ้าหน้าที่มาอธิบายว่า อะไรเป็นข้อกำหนดขององค์การยูเนสโก และจะต้องวางแผนจัดการกันอย่างไร ท่านได้กล่าวว่า “เรารับทราบคำประกาศมติขององค์การยูเนสโก และแผนงานต่าง ๆ โดยผ่านสื่อมวลชนเท่านั้น”

นายประภาต กุมาร ศานทิลยะ นักวิจัยด้านสังคม กล่าวว่า “กรรมการบริหารอำเภอ นั้น แม้ว่าได้ตัดสินใจที่จะจัดการรื้อถอน ก็จะไม่สามารถจัดการกับเขตพื้นที่ได้”

นักวิจัยผู้นี้อาจถูกต้องก็ได้ บริเวณวิหารพุทธคยาแวดล้อมไปด้วยพื้นที่ของวัดใหญ่มหิมายังถึง ๓๐ วัด ซึ่งมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาที่หลากหลาย นอกเหนือไปจากโรงแรมและร้านค้าจำนวนมากซึ่งอยู่ภายในรัศมี ๑ กิโลเมตร วัดต่างประเทศซึ่งจะได้รับผลกระทบจากการอุปถัมภ์ใหม่ของเจดีย์มหาโพธิ์ล้วนเป็นสถานที่ดึงดูดสำคัญสำหรับนักท่องเที่ยวและชาวพุทธจากทั่วโลก เราสามารถจะทำลายวัดเหล่านี้หรือสร้างใหม่ในที่อื่นได้ไหม? พระมงคลสุภะยังย้ำว่า เป็นไปไม่ได้เลย

นอกจากนั้น วัดเหล่านี้ยังได้รับเงินบริจาคก้อนโตจากศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา และมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานด้านบริการสังคม เช่น บริการตรวจสอบสุขภาพฟรี การให้การศึกษาและฝึกอาชีพให้ชาวบ้านใกล้เคียงอีกด้วย

เมื่อมองเบื้องบนจากพระเจดีย์ จะเห็นพระพุทธรูปสูงตระหง่าน ๘๐ ฟุต และยิ่งกว่านั้นบริเวณพระเจดีย์ยังประกอบไปด้วยสำนักงานสมาคมมหาโพธิ์และ

พิพิธภัณฑสถานพุทธศยา ธรรมศาลาไพรีลา (ที่พักนักจาริกแสวงบุญ) โรงแรมของกรมท่องเที่ยวแห่งรัฐพิหาร โรงแรมที่เชื่อมโยงกับโรงเรียนและบ้านพักอื่นๆ สมันวัย อาศรม ศูนย์ปฐมพยาบาล สำนักงานพัฒนาตึกแถวในเขตพื้นที่นิคม หมู่บ้านพุทธราม ซึ่งสร้างโดยนายรณสิงห์ เปรมทาส อดีตประธานาธิบดีศรีลังกาที่ถูกลอบปลงสังหาร นอกจากนี้ ยังมีร้านตลาดจอยแจ และหมู่บ้านใกล้เคียง อีก ๑๕ หมู่บ้าน

เจ้าหน้าที่ที่มีความหวาดกลัวต่อปฏิบัติการเรียกร้องจากบรรดาผู้คนที่ได้รับผลกระทบในพุทธศยาและรอบๆ พุทธศยา ได้ตัดสินใจที่จะทำใจเย็นๆ นายเมห์โรตระกล่าวว่า “เรารู้ว่าไม่สามารถเพิกถอนสิทธิของประชาชนในการอยู่อาศัยที่นั่นได้ เขตกันชนไม่ได้หมายความว่าประชาชนไม่สามารถอาศัยอยู่ที่นั่นได้” อนึ่ง นายสิโรธิ ยังระบุว่า จะไม่มีโรงแรมหรือวัดแห่งใดถูกย้ายออก และยังคงกล่าวอีกว่า “แต่หมายความว่า จะไม่อนุญาตให้สร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ ยกเว้นสิ่งก่อสร้างทางศาสนา” เกิดขึ้น

ในขณะเดียวกันนี้ ยังมีการขุดค้นทางโบราณคดีอยู่ที่ด้านทิศตะวันตกของพระเจดีย์ ซึ่งน่าจะส่งผลให้พบวัดเก่าแก่ ตามแบบของมหาวิทยาลัยนาลันทาและมหาวิทยาลัยวิกรมศิลา ผู้เชี่ยวชาญยังเชื่อว่า มีโบสถ์ฮินดูสองชั้นเก่าแก่อยู่ภายใต้สำนักงาน บี.ที.เอ็ม.ซี. อยู่ด้วย กรมโบราณคดีอินเดียได้เข้ายึดครองเขตพื้นที่ทั้งหมดเพื่อที่จะดำเนินการขุดค้น “แต่งานนี้จะทำต่อไปไม่ได้ จนกว่าพื้นที่ทั้งหมดที่ขยายออกไปจะปลอดจากสิ่งก่อสร้าง” นายศานทิลยะยืนยัน

ยังมีแผนงานที่จะก่อสร้างอุทยานทางวิญญาณ ราคา ๑๙๕ ล้านดอลลาร์ (ประมาณ ๘,๓๘๕ ล้านบาท) ภายใต้โครงการพระเมตไตรย อุทยานนี้จะมีรูปปั้นมหีมาของพระศรีอริยเมตไตรย พระพุทธเจ้าที่จะเสด็จอุบัติในอนาคตกาล ในฐานะเป็นเครื่องสื่อสารให้ความหวังแบบมีชีวิตชีวา รูปปั้นพระศรีอริยเมตไตรยนี้ดำเนินการโดยมูลนิธิเพื่อพิทักษ์ประเพณีมหายาน ซึ่งตั้งอยู่ที่มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ผู้สร้างตั้งใจจะให้มีส่วนเท่ากันกับอนุสาวรีย์เทพีเสรีภาพ ในมหานครนิวยอร์ก

สำหรับรัฐบาลรัฐพิหาร การรักษาพระเจดีย์มหาโพธิ์ไว้ในบัญชีแหล่งมรดกโลกยังเป็นสิ่งท้าทายมากมาย รัฐจะต้องสร้างที่แห่งใหม่ ให้ชื่อว่า โคตมนคร บนพื้นที่ของรัฐบาลจำนวน ๑,๑๐๐ เอเคอร์ (ประมาณ ๒,๗๕๐ ไร่) และสนับสนุนให้คนย้ายไปอยู่ที่นั่น

ในขณะที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ ยุ่งอยู่กับการขีดเขียนแผนยุทธศาสตร์ที่จะบรรเทาความหวาดกลัวของประชาชนนั้น บริษัทเอซีไอมุ่งมั่นอยู่กับการปรับโฉมหน้าตาขององค์พระเจดีย์

งานปฏิสังขรณ์ซึ่งเริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ มีราคาถึง ๖,๕๐๐,๐๐๐ รูปี นายกาลิจรัน ลิงห์ ยาทพ เลขานุการของ บี.ที.เอ็ม.ซี. กล่าวว่า “จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติงานเช่นนั้น ก็เพื่อทำให้สิ่งที่อยู่รอบๆ สวยงาม และเพื่ออนุรักษ์เกียรติยศของอดีตไว้” ข้อความที่ว่า “ความสวยงามอาจจะเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้สำหรับคนจำนวนมาก และขับเคลื่อนให้เขากลายเป็นคนสิ้นคิด หรือขาดแคลน” ดังนี้ เป็นคนละเรื่องกัน

ประวัติศาสตร์ที่ถูกปกปิด

ตามคำแถลงการณ์ขององค์การยูเนสโก **พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างพระเจดีย์มหาโพธิ์** เป็นครั้งแรกเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ แต่องค์พระเจดีย์มหาโพธิ์รูปทรงปัจจุบัน ถูกก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ในหลายยุคด้วยกัน ตัวราวบันไดสร้างในยุค**เมารยะ** ถึงกระนั้น ก็นับถือกันว่าเป็นพระเจดีย์เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศอินเดีย ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พระเจ้าอโศกทรงเริ่มงานก่อสร้างโดยทรงสร้างพระแท่นวัชรอาสน์ หรือบัลลังก์เพชรตรัสรู้ ต่อจากนั้น พระองค์จึงทรงรับสั่งให้ก่อสร้างพระเจดีย์ (สถูป) ซึ่งดำรงอยู่มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เมื่อคราวที่พระพุทธรูปเกิดแตกแยกแบ่งเป็น ๒ นิกายใหญ่ คือ เถรวาทกับมหายาน ในยุคนั้นได้มีการสร้างพระพุทธรูปไว้บูชาในพระพุทธรูป เมื่อคราวพระพุทธรูปในอินเดียถึงกาลเสื่อมสลายลงในยุคถัดมา พระเจดีย์มหาโพธิ์ถูกเปลี่ยนโฉมหน้าเป็นของศาสนาอื่น รู้จักกันแม้ในนามว่าโพธิคยามหาวิหาร ต่อมาเกิดความเสียหายมากเนื่องจากถูกปล่อยยให้รกร้าง และการผ่านไปของกาลเวลา อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ พระเจดีย์นี้ได้รับการขุดค้นขึ้นมาใหม่และมีรูปโฉมหน้าตาทางพระพุทธรูป มีคณะกรรมการบริหารที่ประกอบด้วยชาวพุทธและชาวฮินดูขึ้นมาใหม่

พระแทนอชิตบัลลังก์ และต้นศรีมหาโพธิ์

ณ บริเวณพระแท่นวัชรอาสน์ โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทางด้านทิศตะวันตกของพระเจดีย์มหาโพธิ์ หลวงพ่อพระราชปริยัติสุธี นำคณะสวดมนต์ทำนองสรภัญญะไพเราะเพาะพริ้ง ประกอบด้วยบทนมัสการพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บทวิสาขบูชารำลึก และกรวดน้ำแผ่เมตตา ใช้เวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง จบจากสวดมนต์และเจริญจิตภาวนาแล้ว คณะได้ถ่ายรูปร่วมกันเป็นที่ระลึก

วันนี้ เจ้าหน้าที่ปิดกั้นรั้วไม่ให้เข้าไปกราบไหว้ถึงโคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ และที่พระแท่นวัชรอาสน์ อ้างเหตุผลว่าต้องการดูแลบำรุงรักษาสภาพต้นโพธิ์ให้มีอายุยืนนาน แต่ทราบในวันรุ่งขึ้นว่า เขากำลังเตรียมการจะประดับหลังคาพระแท่นวัชรอาสน์ให้สวยงามด้วยเครื่องประดับชนิดหนึ่ง เครื่องประดับนับว่าเป็นแรงศรัทธาของสาธุชนชาวไทยอีกคณะหนึ่ง

ต้นโพธิ์ต้นนี้นับเป็นต้นที่ ๔ ซึ่งท่านนายพล เซอร์ ลอร์ด คันนิงแฮม เป็นผู้ปลูกไว้ มีประวัติโดยสังเขปดังนี้

ต้นโพธิ์ต้นแรก เป็นต้นไม้สหชาติ เกิดวันเดียวกับเจ้าชายลิทัวตละ เป็นต้นโพธิ์สำหรับประทับนั่งตรัสรู้ของพระองค์ แต่ต่อมาถูกพระมเหสีของพระเจ้าอโศกมหาราช เกิดความอิจฉาริษยาสั่งให้คนใช้น้ำเอายาพิษและน้ำร้อนมารด ประกอบกรรมทำโพธิ์ฆาต จนต้นโพธิ์เหี่ยวเฉาตายไปในที่สุด

ต้นที่ ๒ พระเจ้าอโศกทรงใช้หน่อจากต้นโพธิ์เดิม ปลูกขึ้นด้วยแรงอธิษฐานขอเป็นพุทธานุสรณ์ให้เกิดขึ้นมาใหม่ ต้นโพธิ์ต้นนี้มาสิ้นสุดเพราะถูกโคนล้มทำลายลงในยุคกษัตริย์ฮินดูแห่งแคว้นเบงกอลพระนามว่าสะคางการับสั่งให้ทำลายล้าง ลีริอายุได้ ๙๘๑ ปี

ต้นที่ ๓ พระมหากษัตริย์ของราชวงศ์เมารยะทรงปลูกทดแทนขึ้นใหม่มาสิ้นสุดลงในสมัยฮินดูอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ เพราะถูกพายุพัดโคนล้มลง ลีริอายุได้ ๑,๒๗๘ ปี

ต่อมาถึงวันที่ ๔ ที่คณะเรากำลังกราบไหว้บูชาอยู่ในขณะนี้ นักโบราณคดีชาวอังกฤษ ชื่อท่านเซอร์ คันนิงแฮม ได้นำหน่อเดิมของต้นโพธิ์ต้นที่ ๓ มาปลูกทดแทนขึ้นใหม่อีก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ นับอายุจนถึงปัจจุบันได้ ๑๓๐ ปีเศษ

สังเกตเห็นแผ่นผืนผ้าประณีตชิ้นสวยงามชิ้นหนึ่ง เขียนเป็นอักษรบาลีโรมันว่า นโม พุทธาย, พุทธํ สรณํ คจฺฉามิ, ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ, สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ แปลว่า ขอความนอบน้อมจงบังเกิดมีแด่พระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก คำลงท้ายบรรทัดด้วยชื่อว่า “หมู่บ้านผาสูกะ” (phasuke village) แห่งรัฐอัสสัม (Assam) ทำให้เข้าใจกระจ่างขึ้นทันทีว่าเป็นเครื่องบูชาบรรณาการของชาวพุทธจากรัฐอัสสัม วงศาคณาญาติใกล้ชิดแห่งชนชาติชาวสยาม ซึ่งได้น้อมนำมาถวายเป็นเครื่องสักการะบูชาจากแดนไกล ถัดไปมองเห็นแผ่นผืนผ้า วาดเขียนเป็นรูปช้าง ฝีมือประณีตคล้ายคลึงฝีมือไทยหรือลาว สันนิษฐานว่าคงจะนำไปถวายเป็นเครื่องสักการะจากดินแดนสุวรรณภูมิ

ภาพที่ ๘

โสตประสาทแว่วเสียง ได้ยินบาลีในพระไตรปิฎกท่อนหนึ่งว่า **ทัญญาโม วนทัญญาโม ปจฺจนฺตํ ปุชฺเชทฺถาโม** แปลความว่า “อยากเห็น อยากกราบไหว้ อยากบูชาด้วยปัจจัย” เมื่อประสงค์บูชาพระคุณของพระศาสดาจารย์ ก็ต้องลงมือบูชา ด้วยปฏิบัติบูชาและอามิสบูชา สนองคุณพระพุทธานุภาพ ที่ให้ความร่มเย็น เป็นสุขแก่เราและชาวโลก ด้วยการเดินทางไปเยี่ยมชม ไปกราบนมัสการ และบูชา ด้วยปัจจัยไทยธรรม ตามสมควรแก่ฐานะของตน

เขาดงคสิริ

คณะเราออกเดินทางจากบริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ มุ่งหน้าตรงไปยังภูเขาดงคสิริ ซึ่งตั้งอยู่ห่างออกไปไม่กี่กิโลเมตร ถ้านับตามเส้นทางตรงก็เพียง ๓ กิโลเมตรเท่านั้น แต่การเดินทางโดยรถนั้น ต้องใช้เส้นทางอ้อมโดยข้ามสะพานแม่น้ำเนรัญชรา ผ่านท้องทุ่งไร่นาและหมู่บ้านชนบทเข้าไปด้วยความยากลำบาก ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๔๐ นาที นับเป็นเส้นทางทุรกันดารประมาณสัก ๙ กิโลเมตร รถโค้ชต้องลุยทาง วิ่งผ่านไปตามถนนแสนขรุขระ ทางเข้าหมู่บ้านชนบท หลังจากเลี้ยวออกจากถนนลาดยางแล้ว บางช่วงถนนยังไม่ทันได้ลงลูกรัง เมื่อถึงจุดหมายแล้วยังต้องปีนไต่เนินเขาสูงขึ้นไปอีกประมาณ ๖๐๐ เมตร

เมื่อเดินถึงปลายทางข้างบนแล้ว ได้รับการบริการจากชาวพุทธที่รักษาพุทธสถาน น้ำใจ น้ำคำ และน้ำดื่ม เป็นยาวิเศษสุด เขาถวายเป็นน้ำมะตูมบ้าง น้ำชาบ้าง เป็นอภัยคัยที่ดีแท้จริง เมื่อเดินขึ้นไปข้างบนอีกนิดหนึ่ง พบเห็นพระพุทธรูปปางบำเพ็ญทุกรกิริยาภายในถ้ำ หูได้ยินแว่วมาว่า เป็นพระพุทธรูปที่คนไทยนำไปถวายไว้ ถวายแบบมาจากพระพุทธรูปปางบำเพ็ญทุกรกิริยาของวัดเบญจมบพิตร ที่ห้องถัดจากถ้ำพระพุทธรูปติดกัน มีพระพุทธรูปศิลปะทวารวดีประดิษฐานอยู่ ข้างๆ มีรูปปั้นพระลामะแสดงทำเป็นเชิงปรัชญาต่างๆ

๙ เขาตองคสิริ

ภายในบริเวณสถานที่วัดแห่งนี้ เพราะมีเจดีย์ศิลปะทิเบตตั้งอยู่ด้วย จึงสรุปได้เลยว่า เป็นวัดที่พระทิเบตค้นพบและช่วยบำรุงรักษาดูแลอยู่ตลอดมา วัดตั้งอยู่บนเนินเขาสูง เมื่อมองทอดสายตาลงไปจากภูเขา มองเห็นตำบลพุทธคยาอยู่ทางด้านขวามือ แม่น้ำเนรัญชราที่เหือดแห้งผาก และยอดเจดีย์ที่เขาบอกว่า เป็นวิษณุบาทตั้งอยู่แถบแม่น้ำเนรัญชรา มองเห็นเส้นทางเดินทางเข้ามายังเขาตองคสิริ และที่โพนไกลออกไปนั้น มีโบสถ์สูงใหญ่ของชาวฮินดูตั้งอยู่ตามลำน้ำเนรัญชรา

แม่น้ำเนรัญชรา กว้างประมาณ ๕๐๐ เมตร เขาบอกว่า ในฤดูน้ำหลาก น้ำจะขึ้นสูงประมาณ ๒ - ๓ เมตร ในพุทธประวัติบอกว่าเป็นสถานที่ชฎิล ๓ พี่น้อง คือ อูรุเวลกัสสป นทีกัสสป และคยากัสสป พร้อมด้วยบริวารนับรวมกัน ๑,๐๐๐ คน ตั้งสำนักอาศรมพำนักอยู่ตามริมแม่น้ำ ปัจจุบันนี้มีคิวนาถตั้งอยู่ด้วย ของเดิมคงเป็นพุทธบาทมาก่อน ทำให้ยากเดินทางไปดูสภาพของจริงขึ้นมาทันที

จากจุดนี้มองไปเห็นยอดเขาคยาสิระ มีรูปทรงลักษณะเจดีย์แบบพุทธตั้งอยู่บนยอดเขาสูง มัคคุเทศก์อธิบายว่าเดิมเป็นของชาวพุทธมาก่อนทั้งนั้น ปัจจุบันเป็นของฮินดูไปเสรีจสรรพระียบร้อย บนยอดเขาคยาสิระนั้น ชาวฮินดูเรียกว่า “เขาพราหมโยนิ” เป็นสถานที่คล้องสายสิญจน์ เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพวกเขาพราหมณ์

ทั้งหลาย สำหรับชาวพุทธถือกันว่าคยาสี่สนั้นเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง
อาภิตตปริยายสูตรโปรดชฎิลสามพี่น้องและบริวาร

คำว่า **ดงคสิริ** มักคุเทศก์อธิบายว่า เป็นภาษาทิเบต หมายถึง “ภูเขา
บำเพ็ญเพียร” เป็นชัยภูมิที่เหมาะสมยิ่งแก่การบำเพ็ญทุกกรกิริยา ห่างไกลจาก
ผู้คนพอสมควร ไม่ใกล้ไม่ไกลจากชุมชนนัก แต่พระพุทธองค์แทบจะเอาชีวิตมาทิ้งไว้
ที่นี่อีกเหมือนกันที่พระองค์หันเปลี่ยนกลับมาดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง คือฉัน
ภัตตาหารบำรุงกำลังให้แข็งแรงตามเดิม ละที่สุดโต่งสองสาย คือ ละกามสุขัลลิกานุโยค
และอัตตคิลมถานุโยค ที่เป็นอุจเฉททิวติและสัสสตทิวติ ปัญจวัคคีย์เห็นความเปลี่ยนแปลง
ไปเช่นนั้น กลับเข้าใจผิดไปว่า พระองค์คลายความเพียรไม่บำเพ็ญทุกกรกิริยาเพื่อ
ตรัสรู้ต่อไป จึงพากันหนีไปอยู่แคว้นแคว้นแดนชุมนุมเหล่าฤาษี เมืองพาราณสี

สมเด็จพระวันรัต (สมเด็จพระสังฆราช องค์ที่ ๑๗) เจ้าประคุณสมเด็จพระปา
วดีพระเชตุพน ได้เคยฝากไว้ให้พิจารณาว่า “ถ้าจะวิจัยคำว่า “สิริ” เดิมเป็น คิริ
มารวมกับศัพท์หน้าเป็น “มาตังคะคิริ” แปลว่าเขาช้าง จะว่าอย่างไร”

พุทธทาสเคยวินิจฉัยไว้ว่า “ที่เขานั้น แ่งหนึ่งมีลักษณะเป็นหัวช้าง” จึงพูด
ได้ว่า ถ้าเป็นเช่นนั้นพอฟังได้ ในคำว่า ดงคะ จะมาจากคำว่า “มาตังคะ” ส่วนสิรินั้น
ยังมองไม่เห็น ถ้าไม่เป็นคำลึกลับซึ่งก็คงเป็นศรีหรือมิ่งขวัญนั่นเอง

ปัจจุบันหมู่บ้านเขาดงคสิริเป็นหมู่บ้านแขกที่ยากจนข้นแค้นมาก เด็กขอลาน
ประมาณร่วม ๒๐๐ คน เข้าแถวเป็นระเบียบดี มีทั้งยืนและนั่งขอลานกัน อนิจจา
วันนี้ชาวอินเดียรัฐพิหารมีรอยยิ้ม แต่เป็นรอยยิ้มที่เสยะจนน่าสงสาร ภูเขาที่เคย
เขียวขจีกลับกลายเป็นเขาหัวโกลนเลี่ยนเดียน แม่น้ำที่เคยเต็มฝั่งก็กลายเป็นแห้งผากสนิท
ไม่เหลือให้เห็นแม้สักหยด อนิจจา ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของวิภูสงสาร

คณะเราได้ออกเดินทางย้อนกลับไปสวดมนต์ไหว้พระ ที่เจดีย์พุทธคยา อีกครั้งหนึ่ง ในเวลา ๑๙.๓๐ น. และมีโอกาสได้พบกับกลุ่มคนไทยหลายกลุ่มด้วยกัน พบเห็นชาวพุทธเวียตนามกราบไหว้พระแบบกราบถวายอก นบไหว้ไปทั้งตัว เป็นภาพน่าประทับใจยิ่ง คณะเรากราบไหว้บูชาพระพุทธรูปปฏิมาและพระเจดีย์มหาโพธิ์ ร่วมกัน แล้วอำลากลับที่พัก หลับสนิทดีจัง ก่อนจะหม่อมหลับไป ได้ยินเสียงแว่วๆ คติธรรมจากต้นโพธิ์ว่า

“ขอสันติภาพจงบังเกิดมีแก่ชาวโลกเถิด” (May peace prevail on earth)

๑๐ สวดมนต์ไหว้พระ

๑๑ ข้าวมธุปายาส

วันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๘

บ้านนางสุชาดา

ตื่นนอนขึ้นเมื่อตอนตี ๔ หลังสร้งน้ำเสร็จ ตรวจสอบกำหนดการเดินทางแล้วลงไปฉันทันเข้าในห้องพักอาหาร พบอาหารจานพิเศษใส่ถ้วยใบเล็ก ถ้ามชกกว่านี้คืออะไร เขาบอกว่าซีร์ (khir) เป็นข้าวทำด้วยปายาส ปรงจากซีร์น้านม ส่วนข้าวมธุปายาส นั้นมีกรรมวิธีที่ซับซ้อนยุ่งยากมาก

เช้านี้อากาศครึ้มฟ้าครึ้มฝน มีเม็ดฝนโปรยปรายลงมานิดหน่อย คณะเราขึ้นรถโค้ชเพื่อเดินทางข้ามแม่น้ำเนรัญชราไปอีกฝากหนึ่ง เห็นป้ายวัดเนรัญชราวาส เป็นวัดไทยที่ท่านเจ้าคุณถาวร วัดสระประทุม กรุงเทพฯ มาสร้างไว้และเขียนป้ายติดไว้ว่า “ยินดีต้อนรับทุกท่านที่มาเยือนพุทธคยา” แต่น่าเสียดายคณะเราไม่มีเวลาเข้าไปเยี่ยมชม

ก้าวลงจากรถและเดินไปทางด้านขวามือประมาณ ๒๐ เมตร พบเห็นเนินเขา ทั้งสูงทั้งใหญ่ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า แถบนี้เป็นหมู่บ้านนางสุชาดา เพราะมี พระเจดีย์สร้างครอบไว้ข้างบนบ้านเกิด ตามพุทธประวัติเล่าว่า นางสุชาดาเป็นผู้ถวาย ข้าวมธุปายาสแด่พระโพธิสัตว์สิทธัตถะ ก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้า ณ โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ ในวันเพ็ญวิสาขมาส นักโบราณคดี ยังได้สันนิษฐานต่อไปอีกว่า ซากปรักหักพังนี้คงเป็นมหาเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัย พระเจ้าอโศกมหาราช

มหาสุชาดานุสรณ์

นางสุชาดา ลูกสาวคฤหบดีแห่งหมู่บ้านอุรุเวลาเสนานิคม ผู้ถวายข้าวมธุปายาส แด่พระโพธิสัตว์ที่โคนต้นไทร มีเสน่ห์ยิ่งนัก เพราะทำให้คณะเราต้องปีนป่ายขึ้นไป ข้างบน จากจุดเบื้องบนเนินพระเจดีย์นี้ ทอดสายตามองไปทิศตะวันตก มองเห็น พระเจดีย์มหาโพธิ์ตั้งเด่นสง่าเป็นศรีแก่พุทธคยา มองออกไปทางทิศตะวันออก มองเห็นทิวเขาตองคสิริอยู่ในแถวระดับเดียวกันพอดี หากมองเฉียงไปทางทิศใต้หนึ่ง เห็นเจดีย์รูปทรงกรวย สอบถามได้ความว่าเป็นโบสถ์หินดู พระไทยเรายืนยันและ ลงข้อสันนิษฐานว่า เป็นสถานที่ต้นขอชบาลนิโครธ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงพบพราหมณ์ หีหิ หลังจากตรัสรู้แล้ว

๑๒ ทุงกว้าง

๑๓ เจดีย์บ้านนางสุชาดา

พระเจดีย์บ้านนางสุชาดา ได้ถูกค้นพบมาแม้จะเนิ่นนานแล้ว แต่นักสำรวจโบราณคดีเพิ่งทำการขุดค้นอย่างเอาจริงเอาจัง เมื่อประมาณสัก ๓ ปีที่ผ่านมา เพราะเห็นพ้องตามข้อสันนิษฐานทางวิชาการที่ว่า เป็นที่อยู่อาศัยของนางสุชาดา (Residence of Sujata) รูปทรงลักษณะเจดีย์เหมือนกับเจดีย์ทั่วไปที่สร้างขึ้นในยุคพระเจ้าอโศกมหาราช ฉะนั้น จึงมีความสำคัญมากอีกแห่งหนึ่ง เพราะเป็นสถานที่อยู่ เป็นหมู่บ้านของนางสุชาดา ผู้ถวายข้าวมธุปายาสแด่พระโพธิสัตว์ก่อนจะตรัสรู้ในวันเพ็ญเดือน ๖ จากซากโบราณวัตถุบ่งบอกว่า สถานที่นี้ได้รับการสร้างเสริมในยุคปาละ ต่อมาถูกปล่อยปละกร้าง ปัจจุบันรัฐบาลอินเดียได้ประกาศให้เป็น **โบราณสถานสำคัญของชาติ (National important sites)** อีกแห่งหนึ่ง

๙ เขาตองคสิริ

นางสุชาดามีประวัติปรากฏในอรรถกถา ฎีกา และอนุของอนุฎีกา เล่าว่านางแต่งงานกับหนุ่มชาวพาราณสีคนหนึ่ง เมื่อออกจากเหย้าจากเรือนแล้ว ได้ไปอยู่กินกับสามีที่เมืองพาราณสีตามประเพณีนิยมของสมัยนั้น พุทธศยกับพาราณสีอยู่ห่างกัน ๒๗๐ กิโลเมตร เมื่อนางได้ลูกชายสมความปรารถนาแล้ว ได้กลับมาเยี่ยมบ้านเกิดเมืองนอน ตั้งใจประกอบพิธีบูชาเทพเจ้าที่ต้นไทรศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ เพราะเคยอธิษฐานขอพรไว้ว่า “ขอให้ได้ลูกชายสมดังประสงค์” จึงใช้นางปุณณทาสีข้าทาสบริวารให้ไปทำความสะอาดที่ต้นไทรใหญ่ นางปุณณทาสีไปเห็นพระโพธิสัตว์

ประทับนั่งเปล่งรัศมีแผ่ซ่านไปทั่วบริเวณ หลงนึกว่าเป็นเทวดา กลับไปรายงานบอกนางสุชาดาให้ทราบ นางมิรอช้า ได้นำข้าวมธุปายาส พร้อมทั้งถาดข้าวอย่างดีไปถวายนาง เป็นผู้ถวายอาหารมื้อแรกก่อนที่พระองค์ตรัสรู้ ถือว่ามีผลานิสงส์มากยิ่ง

มีเรื่องเล่าเสริมต่อมาอีกว่า ก่อนที่นางสุชาดาจะเดินทางกลับไปเมืองพาราณสี ได้แต่งตั้งให้นางปุณณทาสีเป็นลูกสาวคนโต ดูแลสถานที่บ้านเกิดเมืองนอนในตำบลพุทธคยาแห่งนี้ บุตรชายของนางสุชาดาคือพระยสะในกาลต่อมา พระยสะเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นคนแรกในโลก ณ เมืองพาราณสี ส่วนมารดาบิดาของพระยสะก็คือนางสุชาดากับบิดาเศรษฐีเมืองพาราณสีนั่นเอง

เมื่อสอนหนังสือธรรมบทแก่ลูกศิษย์ เคยพบเห็นหลายแห่งที่ระบุประเพณีบนบานศาลกล่าว การแก้บนด้วยการบวงสรวง เมื่อได้บุตรชายสมความปรารถนาแล้ว มักจะทำกันเมื่อฝ่ายหญิงตั้งท้องหรือหลังจากคลอดบุตรไม่นาน ไม่ใช่รอนานเป็นเวลาถึง ๒๐ ปี ดังเช่นในเรื่องจักขุบาล เล่าไว้ว่า เศรษฐีมีทรัพย์มาก แต่ไม่มีบุตร ได้บนบานศาลกล่าวรุกขเทพไว้ โดยสั่งให้คนไปทำความสะอาดปิดกวาด สิ่งทำรั้วล้อม เกลี่ยทราย ปักธงประดับประดาสวยงาม แล้วอธิษฐานขอบุตรว่า จะได้ลูกชายหรือลูกสาวก็จะกลับมาประกอบพิธีสักการะบวงสรวงใหญ่ เรื่องที่บุตรของนางสุชาดาเป็นคนเดียวกับพระยสะ สันนิษฐานว่าเป็นความพยายามจะผูกเชื่อมโยงเรื่องเข้าด้วยกัน เป็นการจับแพะชนแกะมากกว่า

หันมาหาข้อเท็จจริงกันดีกว่า ในพระไตรปิฎกระบุว่า พระพุทธเจ้ามีพระรัศมีแผ่ซ่านมากที่สุด ๒ ครั้ง คือ ตอนก่อนจะตรัสรู้ ณ บริเวณพุทธสถานแห่งนี้ และก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ เมืองกุสินารา นี่แสดงถึงความสำคัญของพุทธสถานที่ถวายข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาเป็นอย่างดี

นางสุชาดาลูกสาวแห่งอรุเวลาเสนานิคม เป็นหญิงบุญหนักศักดิ์ใหญ่ขนาดได้รับสายสะพาย เทียบกับสมัยนี้ก็เป็นระดับคุณหญิงคุณนาย ถือว่าเป็น ๑ ใน ๓ ของหญิงที่ได้มีเครื่องประดับช่อมหาปสาธนะ ซึ่งในประวัติพระพุทธศาสนาบอกว่า มีเพียงนางวิสาขา นางมัลลิกา และนางสุชาดาเท่านั้นที่ได้รับเกียรติยศสูงสุดเช่นนี้ ในสำนวนหนังสืออรรถกถาธรรมบท ภาค ๓ เรื่องนางวิสาขา บอกไว้เพียงว่า

หญิงบนพื้นปฐพีที่มีเครื่องประดับช้อมหาดามีเพียง ๓ คน คือ (๑) นางวิสาขา ตำแหน่งเป็นมหาอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา (๒) นางมัลลิกา ภรรยาของเสนาบดี พันธุละ นักรบถือชื่อแห่งแคว้นโกศล และ (๓) ธิดาของเศรษฐีแห่งเมืองพาราณสี ซึ่งไม่ได้ระบุชื่อเสียงเรียงนามไว้

ขอทิ้งเรื่องบุตรชายของนางสุชาดาและเครื่องประดับล้ำค่า ให้ขบคิดหาเหตุผลกันเองต่อไปดีกว่า ไม่อยากเชื่อมโยงเรื่องข้อสันนิษฐานกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เป็นดาบสองคมที่พึงสังวรระวังให้ดี

คณะเราเดินทางกลับ ลัดเลาะตัดตรงไปยังริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เดินทางไปบนแถวคันนา ตัดตรงไปทางด้านทิศตะวันตก ผ่านท้องไร่ท้องนาไปสัก ๒๐๐ เมตร พบเห็นบ้านเรือนชาวอินเดียที่ใช้ข้าวซี่ควาย นำมาตากแห้งแล้วทาดมฝาดเรียบ แขน นิยมทำเป็นเชื้อเพลิงหุงข้าว ใช้เป็นฟืนหุงต้มได้เป็นอย่างดี เขาไม่นิยมตัดต้นไม้เพื่อทำฟืน ใช้ข้าวซี่ควายเป็นเชื้อเพลิงได้อย่างดี รัฐบาลส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกต้นไม้สองข้างทางจะมองเห็นอิฐก่อสูงขึ้นไปประมาณ ๑ เมตร ก่อล้อมเป็นวงกลมเพื่อรอให้ต้นไม้ขึ้นใหญ่โตเอง ไม่มีอะไรเข้าไปรบกวนข้างในได้ ข้อนี้เป็นสิ่งน่าสรรเสริญยิ่ง ถ้าชาวอินเดียทุกคนช่วยกันตัดต้นไม้เพียงแค่นี้คนละต้น รับรองว่าต้นไม้หมดจากประเทศแน่นอน ไม่เหลือเป็นมรดกปาเขาลำเนาไพรให้เราเห็นจนทุกวันนี้

วัดหญ้าคา (วัดกุสะ)

เมื่อเดินไปถึงริมชายฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ที่มองออกไปไม่เห็นน้ำเลยในฤดูกาลนี้ เห็นแต่ร่องรอยกระแสน้ำเป็นเสมือนหาดทรายใหญ่ สามารถเดินข้ามฝั่งไปยังมหาเจดีย์พุทธคยาได้อย่างสะดวก มีวัดกุสะ (kusha grass temple) หรือวัดหญ้าคาตั้งอยู่ริมฝั่งเป็นสัญลักษณ์หมายรู้ น่าจะเรียกว่าเป็นเทวาลัยมากกว่าวัด เพราะวัดที่เราแปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า เทมเปิล (temple) นั้น หมายถึงโบสถ์หรือเทวาลัยทั่วไป ไม่มีพระสงฆ์หรือผู้ดูแลพักอยู่อาศัย ส่วนคำว่าวัดในพระพุทธศาสนา ถ้าใช้ให้ถูกต้องแล้ว ต้องใช้คำภาษาอังกฤษว่า โมนาสเตอร์ (monastery) คือเป็นวัดที่มีความหมายตามที่คนไทยรู้จักกันดีทั่วไป คือ มีโบสถ์เป็นเขตพุทธาวาส มี

ศาลาการเปรียญตัวแทนพระธรรมคำสั่งสอน และมีเขตพระสงฆ์ ที่ถือว่าเป็นเขตสังฆาวาส

๑๔ วัดหญ้าคา	๑๕ แม่น้ำเนรัญชรา
--------------	-------------------

ตามพุทธประวัติเล่าว่า พราหมณ์โสถียะได้ถวายหญ้ากุสะแต่พระองค์ก่อนที่จะตรัสรู้ ณ ริมฝั่งเนรัญชราตรงจุดนี้ ปัจจุบันมีศาลเจ้าเทวาลัยเล็กๆ เป็นหลักฐานตั้งอยู่ แถบบริเวณแถวนี้ยังเป็นจุดที่พระองค์ทรงลอยถาดอิชฌวาน ปรากฏว่า ถาดทองที่ลอยไปนั้นได้ไหลทวนกระแส น้ำอย่างน่าอัศจรรย์ และบริเวณนี้มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า ท่าสุปดิษฐะ (ท่าน้ำดี)

หากพิจารณาดูหลักฐานข้อเท็จจริงตามตำรา พระองค์รับหญ้าคาในฝั่งแม่น้ำฝั่งเดียวกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ เมื่อรับแล้วก็ทรงนำไปปลูกที่โคนต้นโพธิ์ แต่ก็มีวัดหญ้าคาตั้งอยู่ฝากฝั่งนี้ คิดแล้วขัดกันชอบกล

มีคำถามผุดขึ้นในใจมากมาย เช่นว่า พระพุทธองค์เสด็จเดินข้ามฟากแม่น้ำตรงจุดไหน และทำฝั่งน้ำในพุทธกาลอยู่ตรงไหน ในสมัยนั้นพระพุทธเจ้าคงต้องใช้เรือเป็นพาหนะข้ามฟากไปมาระหว่างสองฟากฝั่งของแม่น้ำเนรัญชรา ตำราพุทธประวัติกล่าวว่า พระพุทธองค์เสด็จข้ามแม่น้ำเนรัญชราไปฝั่งทิศตะวันตก คือฝั่งต้นโพธิ์ฝั่งนั้น พราหมณ์โสถียะถวายหญ้าคาที่ฝั่งโน้น

แม่น้ำเนรัญชราไหลมาจากที่สูง ไหลไปบรรจบพบกับแม่น้ำโมหะนี ซึ่งปัจจุบันแห้งผากไม่มีน้ำเช่นกัน เมื่อแม่น้ำสองสายนี้ไหลไปบรรจบพบกัน เรียกชื่อแม่น้ำใหม่เป็น **แม่น้ำฉัลกุ**

สัตตมหาสถาน

คณะเราเดินทางกลับไปยังพระเจดีย์มหาโพธิ์อีกครั้งหนึ่ง เพื่อกราบไหว้ อัญชลิตันพระศรีมหาโพธิ์และพระมหาเจดีย์ตรัสรู้ เราคนไทยถือประเพณีไปมาลาไหว้ ได้ร่วมกันสวดมนต์ไหว้พระอีกครั้งหนึ่ง จิตใจเบิกบาน ได้บุญกุศลมหาศาลติดตัวกลับไป ในภาคเช้าเมื่อมีโอกาสและเวลาอำนวยให้ จึงเดินไปชมดูสัตตมหาสถานโดยทั่วรอบบริเวณ เขาเขียนป้ายบอกไว้เป็นอย่างดี ดังนี้

๑. **ตันพระศรีมหาโพธิ์** จุดที่พระพุทธเจ้าประทับตรัสรู้ มีพระแท่นวัชรอาสน์ที่พระเจ้าอโศกมหาราชสร้างไว้เป็นหลักฐานสำคัญ ตั้งอยู่ด้านหลังของพระมหาเจดีย์พุทธคยา พระเจดีย์รูป ๔ เหลี่ยม ที่สูงตระหง่านประมาณ ๑๗๐ ฟุต ตันโพธิ์อยู่ด้านหลังของพระเจดีย์มหาโพธิ์

๒. **อนิมิสเจดีย์** เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “อนิมิสโลจนะ” ตั้งอยู่ด้านหน้าข้างขวามือของพระมหาเจดีย์ มีเจดีย์สี่ขาเป็นสัญลักษณ์ อยู่ทิศตะวันออก เป็นสถานที่พระองค์เพ่งพระเนตรไม่กระพริบ หลังจากตรัสรู้ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในสัปดาห์ที่ ๒ ในขณะที่พระองค์ทรงประทับยืนเพ่งมองตันโพธิ์โดยไม่กระพริบพระเนตรเป็นเวลา ๗ วัน หากจะตีความเป็นบุคคลลาภีฐานได้ความว่า พระพุทธรูปปางนี้ประจำคนเกิดวันอาทิตย์ อาการที่ทรงทอดพระเนตร แสดงถึงความมกตัญญูตเวทีต่อสถานที่ตรัสรู้ ผู้บูชาจะได้อันสงส์คือได้ลูกหลานเป็นคนกตัญญูตเวที รัฐบาลาริ เพื่อทำความดีตอบแทนท่าน

๑๖ ศิลปะ	๑๗ จงกรม
----------	----------

๓. **จงกรมเจดีย์** สถานที่เสด็จเดินจงกรมไปๆ มาๆ ระหว่างต้นพระศรีมหาโพธิ์กับอนิมิสเจดีย์ ณ ที่นี้ในสัปดาห์ที่ ๓ หลังจากตรัสรู้ สร้างเป็นดอกบัว ศิลปะการหุตนับได้ ๑๙ ดอก บนแท่นหินสูง ๑ เมตร ยาว ๑๒ ศอก วางเรียงรายกันเป็นแถวยาว ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของมหาเจดีย์ ด้านข้างของพระมหาเจดีย์ บางทีก็เรียกว่า **รัตนเจดีย์**

๔. **รัตนฆรเจดีย์ (เรือนแก้ว)** ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ เช่นกัน ห่างกันประมาณ ๒๐ เมตร พระพุทธเจ้าประทับนั่งในสัปดาห์ที่ ๔ ทรงพิจารณาปฏิฐานธรรมหรือหลักธรรมปฎิจจสมุปบาท ตามหัวข้อธรรมที่สรุปได้ว่า “เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”

๕. **อชปาลนิโครธ ต้นไทร** ตามคติของศรีลังกา มีป้ายบอกยืนยันไว้ว่า ตั้งอยู่ตรงปากทางเข้าพระมหาเจดีย์ด้านทิศตะวันออกนั่นเอง ระหว่างทางเดินที่จะเข้าไปสู่พระมหาเจดีย์มหาโพธิ์ มีป้ายเขียนว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ที่นี้ในสัปดาห์ที่ ๕ หลังจากตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงพบพราหมณ์หิที่ และตรัสสอนว่า “บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะการกระทำ ไม่ใช่เพราะชาติกำเนิด” แต่ข้อสันนิษฐานของพระไทยส่วนใหญ่บอกว่า อชปาลนิโครธตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำเนรัญชราไปทางปากฝั่งโน้นอีกร่วม ๑ กิโลเมตร เป็นสถานที่มองเห็นได้ เมื่อขึ้นไปยืนอยู่บนเนินชากบ้านนางสุชาดานุสรณ์

๖. **สระมุจลินทร์ ที่อยู่ของพญานาค** มีคำบรรยายว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่แถวสระนี้ในสัปดาหที่ ๖ หลังจากตรัสรู้ ในขณะที่ประทับนั่งปฏิบัติธรรมอยู่นั้น เกิดมีพายุใหญ่ขึ้น พญานาคได้ออกมาปกป้องคุ้มครองพระองค์ให้ปลอดภัยจากลมและฝน ฉะนั้น พระปางนาคปรกถือว่าเป็นปางปกป้องคุ้มครอง ถือกันว่าเป็นพระพุทธรูปประจำวันเสาร์ ผู้บูชาพระปางนี้จะได้รับการปกป้องคุ้มครองจากภัยอันตรายต่างๆ เป็นพระผู้ปกป้องคุ้มครองแก่คนผู้กราบไหว้บูชา ตามคติของพระไทยบอกว่า สระมุจลินทร์อยู่ห่างจากเจดีย์พุทธคยาไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๒ กิโลเมตร ฟากโน้นของแม่น้ำเนรัญชรา

ด้านหน้าของสระมุจลินทร์พบเห็นต้นเสาอโศกใหญ่โตต้นหนึ่ง ตั้งตระหง่านอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพระมหาเจดีย์ เป็นเสาศิลาที่สร้างในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เพิ่งขุดค้นพบ ณ บริเวณแถบมหาเจดีย์นางสุชาดา และนำมาตั้งประดิษฐานไว้ ณ ที่นี้ เสียหายที่บริเวณรอบต้นเสาไม่มีอักษรจารึกบอกรายละเอียดอะไรไว้บ้าง สระมุจลินทร์ตามคติพระไทยบอกว่า สระนี้เป็นสระจำลอง สระจริงตั้งอยู่ไกลออกไปอีกแห่งหนึ่ง

๑๘ เสาอโศก

๓. **ต้นราชายตนะ (ต้นไม้ปาชนิดหนึ่ง ต้นเกดก็เรียก)** หลังจากตรัสรู้ พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ต้นราชายตนะในสัปดาห์ที่ ๗ เมื่อเสด็จออกจากปฏิบัติธรรมกรรมฐานแล้ว ได้ทรงพบกับพ่อค้าสองคนพี่น้อง ชื่อตปุสสะและภัลลิกะ ผู้ถวายสัตตุดมส์ตุดก้อน (rice cake and honey) และขอเข้าถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรมเป็นที่พึ่ง ถือว่าเป็นอุบาสกคู่แรกในพระพุทธศาสนาที่เปล่งวาจาขอถึงพระพุทธและพระธรรมเป็นที่ระลึก ต้นไม้นี้อยู่ด้านทิศใต้ของพระมหาเจดีย์ ตั้งอยู่ระหว่างสระมุจลินท์กับพระมหาเจดีย์นั่นเอง ยังมีเรื่องเล่าต่อไปอีกว่า พ่อค้าสองคนนี้สัญชาติมอญ ตะเลง เดินทางมาจากเมืองตะโก้ง ได้ทูลขอพระเกศา ๘ เส้น แล้วนำไปบรรจุไว้ที่พระธาตุเจดีย์ชเวดากอง กรุงย่างกุ้ง ประเทศพม่าหรือเมียนมาร์ในปัจจุบัน

พระราชปริยัติสุธี ได้นำสวดมนต์บทวิสาขบูชารำลึกอีกวาระหนึ่ง ที่บริเวณใกล้ต้นโพธิ์ แล้วกล่าวนำขอขมาพระพุทธเจ้า ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระเจดีย์ เสร็จแล้วกล่าวคำถวายผ้าห่มแด่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ แล้วกราบอำลาพระพุทธรูปภายในพระเจดีย์ที่คนไทยตั้งชื่อว่า “**พระพุทธเมตตา**”

ก่อนเดินทางออกจากบริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ คณะเราได้พบชาวพุทธไทยอีกกลุ่มหนึ่ง กำลังประกอบเครื่องประดับเบื้องบนถวายพระแท่นวัชรอาสน์ เป็นผ้าผืนใหญ่ คราวหน้ามาเยือนพุทธคยา คงได้เห็นภาพสวยงามอีกชิ้นหนึ่งจากแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนชาวไทย

ประมวลเหตุการณ์ ณ ดินแดนพุทธคยา

ในหนังสือสังคีตยวงค์ ได้พรรณานี้ความประมวลเหตุการณ์ ด้วยสำนวนภาษาไทยแปลจากบาลี ฟังไพเราะเพราะพริ้ง ไว้ดังต่อไปนี้

“จึงได้ไปทรงตั้งมหาประธานความเพียรใหญ่อยู่ถึง ๖ พรรษา มาได้บริโภคข้าวปายาสที่นางสุชาดาถวาย ณ เวลาเช้า วันวิสาขบุณณมีเพ็ญเดือน ๖ และได้ลอยถาดทองในแม่น้ำเนรัญชราวันที่ แล้วพระองค์ทรงทำส่วนของวันให้ล่วงไปด้วย

สมบัติต่าง ๆ ในราวป่ามหาวัน ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ครั้งเพลาสายัณห์ได้ทรง
รับพ่อนหญ้าอันโสตถิยพราหมณ์ถวายแล้ว พระยากาลนาคราชก็ได้แสดงโณมนาการ
สดุดีพระองค์

แล้วพระองค์ทรงดำเนินขึ้นไปสู่เนินพระโพธิมณฑล แล้วทรงลาดพ่อนหญ้า
พลาทงทรงพระจินตนาปฏิญาณพระทัยว่า “จิตของอาตมายังยึดอุปาทานอยู่และ
จักยังไม่พ้นไปจากอภิสวะทั้งหลายตราบใด เราก็จักไม่ทำลายเสียซึ่งบัลลังก์ คณั่งอยู่
ตราบนั้น” แล้วก็ทรงประทับผินพระพักตร์ตรงต่อทิศบูรพา และในกาลเมื่อยาม
พระสุริยเทพบุตรลับเหลี่ยมเมรุมาศ ก็ทรงกำจัดมารกับทั้งพลมารให้พินาศไปแล้ว
ถึงเพลาประมาณประภมยามก็ได้บรรลुพระบุพเพนิวาสนญาณ ครั้นลุมัธมยามก็ได้
บรรลुพระจุตูปปาตญาณ

ครั้นถึงอรุณยามแห่งปัจฉิมยามก็ได้ส่งพระญาณแจ้งปัจจยการได้สิ้นเสร็จ
ถึงยามอรุณสมัยได้แสงทองก็ได้เสด็จปราบดาพระสรรรพัญญุตญาณอันประดับ
ด้วยสรรรพคุณมีพระทศพลญาณ และพระจตุเวสารัชญาณเป็นต้น ตรัสเป็นองค์พระ
ทศพลเจ้า ผู้ตื่นแล้วจากหลับคืออวิชชาทิกิเลส เสด็จยับยั้งอยู่ในควงไม้พระโพธิมณฑล
แห่งละ ๗ วัน ๆ แล้วในสัปดาห์ที่ ๘ ได้เสด็จประทับอยู่ ณ โคนไม้ชบาลนิโครธ

แลพระองค์ได้ถึงอัปโปสุกธรรมด้วยปัจจเวกขณญาณ พิจารณาเห็นความ
ลุ่มลึกของพระธรรม แลเมื่อจะทรงสำแดงพระสัทธรรมตามที่สวดดีพรหมกับทั้ง
มหาพรหมบริวารพันหนึ่งอาราธนา จึงทรงพิจารณาดูโลก คือหมู่สัตว์ด้วยพระ-
พุทธจักขุญาณเห็นแจ้งชัดแล้ว จึงทรงรับอาราธนาของพรหม แล้วทรงระลึกว่า
พระตถาคตควรจะตรัสสำแดงปฐมเทศนาแก่บุคคลผู้ใดดีหนอ และมาทรงทราบว่
อาฬารดาบสแลอุทกดาบสทั้ง ๒ ก็ทำกาลกิริยาเสียแล้ว จึงทรงระลึกได้ถึงความ
อุปการะมากของเหล่าภิกษุเบญจวัคคีย์ทั้งหลาย แล้วเสด็จยাত্রาออกจากอาสนะ
ไปสู่กาลิกบุรี...”

วัดไทยพุทธคยา

คณะเราได้เดินทางไปร่วมทำบุญทอดผ้าป่ายังวัดไทยพุทธคยา ซึ่งเป็นวัดไทยแห่งแรกในต่างประเทศในความอุปถัมภ์ของรัฐบาลไทย ตั้งอยู่ตำบลพุทธคยา อำเภอคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย เป็นวัดที่รัฐบาลไทยสร้างถวาย ภายในอุโบสถมีพระพุทธรูปปฏิมาใหญ่เป็นพระพุทธรชินราชจำลองสวยงามมาก สร้างในสมัยรัฐบาลนายกรัฐมนตรีจอมพลถนอม กิตติขจร คนต่างชาตินี่ไหน ๆ มาเห็นเป็นต้องชมเปาะทุกครั้งไป ถือว่าเป็นหน้าเป็นตาของคณะสงฆ์ไทยและประเทศไทยเป็นอย่างดี คุณนารีลักษณ์ วิมุกตานนท์ เป็นประธานทอดผ้าป่า ได้ปัจจัยสมทบจำนวนทั้งสิ้น ๑๑๐,๕๓๐ บาท

ณ วัดไทยพุทธคยา ยังได้พบหลักฐานร่องรอยจาริกการเดินทางไกลไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่างแดนและการร่วมทำบุญของพระเดชพระคุณหลวงพ่อ **พระธรรมคุณาภรณ์ (ไพฑูริย์ กตปุญโญ)** อดีตเจ้าอาวาสวัดไชยชุมพลชนะสงคราม และเจ้าคณะจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นพระอนุสาวนาจารย์ (คู่สวด พระอาจารย์) ของผู้เขียน เห็นป้ายอนุโมทนาบุญของวัด ที่เขียนชื่อเจ้าภาพสร้างภาพเขียนเรื่องมหาชนกภายในอุโบสถวัดไทยพุทธคยา หลวงพ่อถวายเป็นเงินไทยจำนวน ๓๐,๐๐๐ บาท ได้เก็บภาพถ่ายไว้เป็นหลักฐาน เพื่อมอบให้ท่านเจ้าคุณพระศรีวิสุทธิโสภณ เจ้าอาวาสวัดไชยชุมพลฯ และท่านพระครูกาญจนชัยสิทธิ์ รองเจ้าอาวาส สืบต่อไป

เจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยา พระราชโพธิวิเทศ (ท่านเจ้าคุณทองยอด) ปัจจุบันได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็น “พระเทพโพธิวิเทศ” ได้กล่าวอนุโมทนาบุญผ้าป่า และมอบแผ่นภาพแสดงถึงปาฏิหาริย์แห่งพระเจดีย์ศรีมหาโพธิ์ มีข้อความดังนี้

ความมหัศจรรย์ของเจดีย์พุทธคยา

สมัยพระถังซำจั๋ง

ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒

โดย : พระราชโพธิวิเทศ (ทองยอด ฐิริปาโล ป.ธ.๙, Ph.D.)

เจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยา

และหัวหน้าพระธรรมทูตสายประเทศอินเดีย

.... ตามประเพณีของชาวตะวันตก (อินเดีย) ถึงเดือนนี้ซึ่งเทียบเท่ากับเดือนที่ ๑ ของจีน ที่อารามพระศรีมหาโพธิมณฑลที่มีการอาราธนาพระบรมสารีริกธาตุให้มหาชนนมัสการ พระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์จากแคว้นต่างมาชุมนุมนมัสการอย่างเนืองแน่น ท่านอาจารย์ก็ได้ไปในงานนี้พร้อมกับท่านชยเสนได้เห็นพระบรมอัฐิธาตุใหญ่บ้างย่อมบ้าง ขนาดใหญ่เท่าพลอยเม็ดกลมสีแดงเรื่อแต่สุกเปล่ง ขนาดย่อมเท่าเม็ดถั่วสีแดงสด เมื่อมหาชนถวายเครื่องบูชาด้วยดอกไม้เครื่องหอมและนมัสการเสร็จแล้วก็นำขึ้นไปประดิษฐานในสถูปตามเดิม

ตอนค่ำเวลายามเศษ ท่านชยเสนได้สนทนากับท่านอาจารย์ถึงข้อแตกต่างแห่งขนาดพระบรมธาตุและพูดว่า “ข้าพเจ้าเคยได้เห็นพระบรมธาตุที่แห่งอื่น ๆ มีขนาดเท่าเม็ดข้าวสารเท่านั้น แต่ที่นี่มีขนาดใหญ่มาก ท่านเคยนึกสงสัยในเรื่องนี้บ้างหรือไม่” ท่านอาจารย์ตอบว่า “ก็คิดเช่นนั้นบ้างเหมือนกัน”

ต่อมาสักครู่หนึ่ง แสงไฟในห้องก็ดับไปในทันทีทันใด เพราะถูกชั้ด้วยแสงประหลาดส่องประกายทั่วไปทั้งภายนอกและภายใน ทำให้รู้สึกแปลกใจ จึงพากันออกไปดู เห็นพระสถูปสารีริกธาตุนั้น บังเกิดแสงเบญจรงค์มีพวยพุ่งในนภลัยสว่างไสวไปทั่วดินฟ้า บนเวหาดาวเดือนก็อับแสงไปสิ้น ในขณะเดียวกันนี้มีกลิ่นหอมหวลจรทั่วไปในบริเวณ

เหตุนี้จึงมีเสียงบอกกล่าวกันซึ่งกันว่า พระสารีริกธาตุเกิดมหัศจรรย์ขึ้นฝูงชนก็แตกตื่นกันมานมัสการอีกครั้งหนึ่ง ต่างเปี่ยมปลื้มด้วยความศรัทธาเลื่อมใสเพราะนาน ๆ จะได้ประสบเหตุการณ์เช่นนี้สักครั้ง ความสว่างได้ปรากฏนานเท่าชั่วมืออาหารแล้วจึงค่อยจางหมดไป ก่อนที่แสงสว่างจะสิ้นสุดลง ได้กลายเป็นวงรอบยอดพระสถูปแล้วแลหายเข้าไปในทึบนั้น ความมืดมนแห่งค่ำคืนและดาวเดือนในท้องฟ้าก็กลับมีมาเช่นเคย บรรดาผู้ที่ได้เห็นความมหัศจรรย์ก็ไม่นึกสำคัญไปในทางเคลือบแคลงใจอีกต่อไป...^๒

^๒ อ่างโนคงเหลียน สิบญูเวียง, หนังสือพระถังซำจั๋ง, หน้า ๒๑๓-๒๑๔, พ.ศ. ๒๔๘๔, มุณิธิอภิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, กรุงเทพฯ

หมายเหตุ ต่อมาได้เกิดเหตุการณ์มหัศจรรย์ที่สำคัญขึ้นอีก ๒ ครั้ง คือ

ครั้งที่ ๑ เมื่อต้นปีพุทธศักราช ๒๕๒๑ เวลาประมาณ ๒ ทุ่ม (๒๐.๐๐ น.) สมัยพระสุเมธาธิบดี (อดีตเจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยา) เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุวงศ์ ปัจจุบัน ท่านได้เห็นความมหัศจรรย์ในลักษณะคล้ายกัน พร้อมคณะภิกษุสงฆ์และสาธุชนบริเวณมณฑลพุทธคยา

ครั้งที่ ๒ ระหว่างวันที่ ๑ - ๗ ตุลาคม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๐ ได้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้นอีก ท่ามกลางสายตาของคณะพระภิกษุสงฆ์และสาธุชนบริเวณมณฑลพุทธคยา ในเวลานั้นพระอาจารย์ปลัดอำพล สุธีโร ผู้จัดการโรงเรียนวัดอัมพวัน กรุงเทพฯ ได้ทำการบันทึกภาพไว้จำนวน ๕ ภาพ แต่สามารถบันทึกสำเร็จเพียงภาพเดียว ดังปรากฏในภาพที่นำแจกจ่ายให้แก่ศรัทธาญาติโยมในปัจจุบัน พระมหาวิโรจน์ ญาณวีโร นักศึกษาปริญญาเอก ม.นาคบุรี เป็นอีกผู้หนึ่งที่อยู่ในเหตุการณ์ได้ยืนยันว่า “เห็นความมหัศจรรย์นี้เกิดขึ้น ตั้งแต่เวลาประมาณ ๑๘.๐๐ น. เป็นต้นไป และเกิดขึ้นตลอดทั้งคืนจนถึงใกล้รุ่งอรุณ ท่ามกลางบรรยากาศที่มีดครึ้ม มีฝนประปราย สาธุชนที่ทราบข่าวต่างก็ไปชมความมหัศจรรย์ตลอดทั้งคืน ซึ่งเกิดขึ้นรวมถึง ๗ คืน”

เนื้อความที่ท่านเจ้าคุณพระราชโพธิวิเทศ เขียนบรรยายความไว้ เข้าใจแจ่มแจ้งดีแล้ว จึงจบลงด้วยประการฉะนี้

ตำนาน “คยา”

คณะพระสงฆ์ไทยเรา รีบเดินทางกลับมายังที่พัก ก่อนเวลา ๑๑.๐๐ น. เพื่อฉันเพล แต่ยังไม่ปล่อยให้ญาติโยมทยอยเดินทางกลับมาในภายหลัง

ผู้เขียนได้ลองสอบถามความหมายทางด้านภาษาศาสตร์ว่า คยาหมายถึงอะไร ดีความได้เป็น ๒ แนว คือ (๑) คยา มาจากคำว่า “คช” แปลว่า ช้าง และ (๒) คยา หมายถึง “กาย” แปลว่า ร่างกาย

อีกตำนานหนึ่งเป็นนิทานปรัมปราของชาวฮินดู ฟังสนุกทีเดียว มีเนื้อความย่อว่า คยาเป็นชื่อของยักษ์เกรตนหนึ่ง เพราะเที่ยวจับมนุษย์กินเป็นอาหาร พระราม พระเอกตลอดกาลในเรื่องรามายณะ ซึ่งดำรงศักดิ์เป็นพี่ของพระลักษมณ์ ได้เกิดมาปราบยุคเข็ญตามคติความเชื่อของฮินดู ได้แผลงลูกศรไปปักอกยักษ์คยา ปราบได้ว่า ลูกศรนั้นพุ่งมาปักอกยักษ์ล้มตายลงที่กลางลำน้ำฟัลกู ตรงที่แม่น้ำโมหะนี กับเนรัญชรามาบรรจบกันนั่นเอง ศีรษะยักษ์กระเด็นไปตกลงอยู่บนภูเขา จึงได้ชื่อว่า คยาสี่สแปแปลว่าภูเขาหัวยักษ์คยา ส่วนเท้ายักษ์ทอดยาวไปตามลำน้ำ ปลายเท้า ไปบรรจบลงตรงทางที่พระโพธิสัตว์ตรัสรู้พอดี ณ ต้นพระศรีมหาโพธิ์

จากสนามบินคยาสู่เมืองพาราณสี

หลังจากตีหมาป่าประทับใจกับดินแดนพุทธคยาด้วยความรู้สึกซึ่งกับแหล่งมรดกโลก พระมหาเจดีย์พุทธคยา ... ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ... พระแท่นวัชรอาสน์ ... พระพุทธรูปเรียงรายต่างๆ ตามช่องซุ้มรอบพระมหาเจดีย์ พระประธานภายในพระเจดีย์ ที่คนไทยตั้งชื่อว่า พระพุทธเมตตา เขาดงคสิริ สถานที่บำเพ็ญทุกกรกิริยา วัดไทยพุทธคยา พระเจดีย์สุชาदानุสรณ์ และริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา

ผู้เขียนทอดสายตาวไกลออกไป มองเห็นต้นตาล ที่เรียกว่าปาล์มตาลี่ ขึ้นอยู่ประปรายตามท้องทุ่งนา ดูเป็นธรรมชาติดีแท้ ใจประหวัดคิดถึงไปยังพระคิวกบาทหรือวิษณุบาทอีกครั้ง ใจอยากจะไปศึกษาดูในฐานะผู้ติดตามแกะร่องรอยพระพุทธบาท ไม่อยากสรุปว่า *ไม่ว่าพระบาทไหนๆ ก็ตาม แต่เดิมคงเป็นพระบาทในพระพุทธศาสนามาก่อน* ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาอ่อนแอต่อยกำลังลง ถูกศาสนิกชนอื่นเข้ามาแทรกแซง เขาก็เสกเป็นของเขาไป โดยมีชุมชนและรัฐบาลถือกฎหมายรองรับ

ขณะนี้เราออกเดินทางไปยังสนามบินคยาในเวลา ๑๓.๐๐ น. รถแล่นไปตามถนนเพื่อออกนอกเขตตำบลพุทธคยา ผ่านมหาวิทยาลัยมคธอีกครั้ง พอถึงทางแยกสามแพร่งเห็นมีป้ายเขียนบอกว่า ถ้าเลี้ยวซ้ายก็ไปถึงเมืองพาราณสี (ทางรถยนต์) ได้ และหากย้อนเดินทางกลับไปทางข้างหลังผ่านวัดไทยพุทธคยา ไปยังต้นพระศรีมหาโพธิ์ มัคคุเทศก์บอกว่า สามารถเดินทางต่อไปยังเมืองราชคฤห์ได้ ด้วยระยะทางโดยรถยนต์

๖๗ กิโลเมตร แต่รถคณะเราแล่นเลี้ยวขวาเพื่อเดินทางไปยังสนามบินคยา ที่เป็นสนามบินสร้างใหม่ยังไม่แล้วเสร็จ รูปทรงสนามบินเป็นแบบจีนทิเบต มีสถาปัตยกรรมพุทธผสมอยู่อย่างเด่นชัด แยกบอกว่าจะแล้วเสร็จภายในอีก ๒ เดือน ปานฉะนี้คงเสร็จเรียบร้อยแล้วกะมัง แต่คิดแขกมีว่า ทูมอร์โร (tomorrow) ติดต่อกันใดก็ตามทำใจไว้เถิด จะได้ยินว่า “พรั่งนี้ค่อยมาใหม่”

สนามบินคยาปัจจุบัน (ปี ๒๕๔๘) มีบริการสายการบิน ๔ สาย คือ ไทยศรีลังกา พม่า และอินเดีย ที่บินร่อนลงจอด คณะเราออกเดินทางโดยนางฟ้าคนเดิม ชื่อนางสาวนครชัยศรี ลำเดียวกับที่เดินทางมาจากกรุงเทพฯ ที่ยังจอดรอรับผู้โดยสาร คณะเราตั้งแต่วันแรกไปถึง บัดนี้มุ่งหน้าเหินฟ้าไปยังเมืองพาราณสีในเวลา ๑๔.๓๐ น.

๙ เขตดงคสิริ

มีการพูดคุยกันว่า ในอนาคตอันใกล้ สายการบินไทยคงมีโอกาสได้เปิดรับใช้บริการในการบินเชื่อมต่อจุดสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ตำบล ตอนนี้อยู่คอยโครงการสนามบินโครักขปุร์พาณิश्यให้เสร็จเรียบร้อยสมบูรณ์ก่อน ต่อไปคงเดินทางไปกุสินาราได้สะดวกสบายยิ่งขึ้น คงอีกไม่นานเกินรอ ... (อ่านต่อในปีหน้า)